

IMPLICAȚIILE FENOMENULUI MIGRAȚIEI ASUPRA COEZIUNII SOCIALE

IMPLICATIONS OF THE MIGRATION PHENOMENON ON SOCIAL COHESION

DOI: 10.5281/zenodo.6045251

Ina FILIPOV

Universitatea de Stat „B. P. Hasdeu” din Cahul

E-mail: inafilipov@gmail.com

ORCID iD: 0000-0002-8524-6784

Rezumat. *Articolul respectiv vizează abordarea fenomenului migrației și coeziunii sociale într-un cadru comun de analiză pentru înțelegerea legăturii dintre cele două concepte. Se are în vedere faptul că în procesele schimbărilor sociale mai ample, migrația și coeziunea socială nu se exclud, ci se condiționează reciproc. Această ne determină să analizăm migrația ca parte intrinsecă a factorilor coeziunii sociale. Astfel, susținem ideea că dezvoltarea coeziunii sociale trebuie raportată la efectele și contextele migrației.*

Cuvinte cheie: *migrație, coeziune socială, integrare, incluziune socială, apartenență*

Abstract. *This article aims to address the phenomenon of migration and social cohesion in a general framework of analysis in order to understand the connection between the two concepts. It is borne in mind that in the processes of broader social change, migration and social cohesion are not excluded, but mutually conditioned. This brings us to the analysis of migration as an integral part of the factors of social cohesion. Thus, we support the idea that the development of social cohesion should be linked to the consequences and context of migration.*

Key words: *migration, social cohesion, integration, social inclusion, membership*

Introducere

Fenomenul migrației alături de alte procese și fenomene sociale rămâne una din cele mai impotante provocări cu care se confruntă societățile moderne. Impactul cumulativ al efectelor migrației asupra economiilor și societăților are rolul, fie de a le echilibra, fie de a le dezechilibra. Aceste modificări, care este capabilă să le aducă migrația asupra situației sociale pot să se extindă și asupra coeziunii sociale. Despre asta vorbește amploarea și tendința fluxurilor migraționale ca răspuns la sărăcie, inegalități sociale, inegalități economice, etc.

Altfel spus, migrația poate fi generată de circumstanțele unei coeziuni scăzute care creează premise pentru intenția de a emigra, fie, circumstanțele

unei coeziuni puternice poate să atragă emigranții în comunitățile respective.

Prin urmare, coeziunea socială este un concept adesea folosit în legătură cu impactul imigrației asupra societăților, dar este rareori definit în acest context. În general, coeziunea socială poate fi descrisă ca o calitate a unei comunități naționale care poate fi amenințată din cauza diviziunii dintre grupurile de clasă, religioase, lingvistice, culturale sau etnice. Nu poate exista nicio îndoială că imigrația a dus la o diversificare semnificativă a societăților europene și a condus la noi linii de demarcație, în ceea ce privește excluziunea socială și diversitatea culturală, etnică și religioasă. (Raportul Comisiei Europene, 2005, p.70)

În cele din urmă, ne propunem abordarea fenomenului migrației și coeziunii sociale într-un cadru comun de analiză pentru înțelegerea legăturii dintre cele două concepte. Se are în vedere faptul că în procesele schimbărilor sociale mai ample, migrația și coeziunea socială nu se exclud, ci se condiționează reciproc. Această ne determină să analizăm migrația ca parte intrinsecă a factorilor coeziunii sociale. Astfel, susținem ideea că dezvoltarea coeziunii sociale trebuie raportată la efectele și contextele migrației.

Metodologia cercetării

Metodele care au facilitat cercetarea influenței fenomenului migrației asupra coeziunii sociale au fost: documentarea științifică, metoda generalizării teoretice, metoda analizei și sintezei, interpretarea, compararea, sistematizarea, formularea de concluzii și recomandări.

Corelarea abordărilor problematicei respective au evidențiat pe de o parte o dimensiune socială a influenței migrației asupra coeziunii sociale manifestată prin consecințele sociale ale migrației, precum și prin comportamentele sau atitudinile față de imigranți. Iar pe de altă parte s-a conturat o dimensiune politică având în vedere actorii implicați în procesele respective și politicile ce vizează gestiunea migrației, dezvoltarea coeziunii sociale, integrarea socială, incluziunea, etc.

Rezultate

Deși condițiile locale de trai s-au îmbunătățit semnificativ în ultimii ani, aspirațiile generale de viață ale oamenilor nu au încetat să crească, cum nu au încetat să crească aspirațiile de migrație. Astfel, percepută sau asociată cu „bogația”, migrația contribuie la creșterea rapidă a aspirațiilor materiale și la schimbarea socială a oamenilor care trăiesc în zone mai puțin favorabile. În special, migrația internațională a devenit atât de puternic asociată cu succesul material și social, încât mulți tineri au devenit practic obsedați să plece. Această „cultură a migrației” a contribuit, de asemenea, la schimbarea rapidă a ideilor despre „viața bună” și la o nemulțumire tot mai mare față de stilurile de viață

tradiționale, agrare. Așadar, aspirațiile și capacitățile tot mai mari de a migra au inspirat și au permis unui număr tot mai mare de oameni să părăsească regiunea în ciuda, sau mai degrabă paradoxal din cauza, îmbunătățirilor semnificative ale standardelor de viață, veniturilor și educației locale (Hein de Haas, 2021, p. 17)

Evident că astfel migrația oamenilor are consecințe asupra comunităților în care ajung. Respectiv, suntem de acord cu faptul că trăim într-o lume care se confruntă cu populații în creștere (adesea cu un număr tot mai mare de oameni din clasa de mijloc, care au șanse mai mari să se mute), dar și an altă unde semnaleză populații în descreștere. Astfel, se va aștepta din ce în ce mai mult ca guvernele să se confrunte cu aceste consecințe și să facă față acestor provocări.

În acest context, apreciem abordarea mai degrabă inductivă decât deductivă a problemei modului în care migrația afectează, pe lângă altele, coeziunea socială. Sintetizând studiile de rigoare au fost subliniate trei domenii pe care cercetătorii s-au concentrat. Aceste trei domenii se rezumă la trei întrebări fundamentale (Will Somerville, 2016, p.27):

1. *Cine suntem?* La această întrebare este subliniată importanța coeziunii și integrării sociale pentru identitatea țării. În parte, politicile și măsurile de integrare pot fi implementate pentru a răspunde diluării percepute a identităților naționale distincte.

2. *Sunt ei ca noi și pot deveni „noi”?* Multe cercetări se referă la rezultatele imigranților înșiși – dacă anumite grupuri etnice au locuri de muncă, ce nivel de educație ating, dacă comit infracțiuni la anumite niveluri și așa mai departe. De obicei, dezbaterile sunt legate de măsuri empirice care reflectă cât de bine se descurcă imigranții (sau copiii imigranților) în comparație cu media societății.

3. *Putem trăi împreună?* Prin această întrebare se încearcă a se determina modul în care oamenii se „înțeleg” modul în care comunitățile interacționează.

Refectând asupra acestor întrebări considerăm că se evidențiază o serie de idei fundamentale care complică și nuanțează evaluările integrării și coeziunii în legătură cu imigrația. În primul rând, întrebările nu fac distincție între procese și scopuri (Alba și Nee, 2003). Integrarea și coeziunea socială le vizează pe ambele.

Pentru început, integrarea și coeziunea socială sunt produsul interacțiunilor continue dintre imigranți și comunități - un proces dinamic și continuu de schimbare în care imigranții și comunitățile se adaptează unul la altul. Dar o societate integrată și comunități coezive sunt, de asemenea, considerate ca un punct final, atins atunci când indivizii din societatea respectivă se percep doar minim pe ei înșiși și pe alții în termeni rasiali sau etnici, când aceste atribute au un impact redus asupra oportunităților și șanselor

de viață și/sau când preocupările vieții din cartiere nu includ probleme legate de imigranți.

În al doilea rând, întrebările despre integrare și coeziune se referă atât la diferențele dintre oameni (Sunt ei ca noi? Ar putea fi mai mult ca noi?) și loc (Putem trăi împreună?). Integrarea ca teorie se referă la oameni, la identificarea și măsurarea diferențelor etnice, rasiale și religioase, a modului în care societatea este structurată în jurul unor astfel de diferențe și a modului în care relațiile sociale evoluează de-a lungul timpului pentru a întări sau a dilua efectele unor astfel de diferențe. Integrarea ca idee presupune o diluare a diferențelor – cu rezultatul că, de exemplu, dezavantajele educaționale și de angajare se îngustează sau dispar în timp. Acestea pot fi de obicei specificate și măsurate, astfel încât să putem spune cu încredere cât de departe rămân sau au fost erodate decalajele. Coeziunea, în schimb, se referă în general la loc (adică cartier sau comunitatea locală, într-o formulare oarecum diferită) pentru că nu există tendința de a numi o persoană „închegată”. (Saggar, Shamit, Somerville, Will, Ford, Rob & Sobolewska, Maria 2012)

În aceeași ordine de idei, Castles (1998, 247-250) susține că, în examinarea încorporării migranților, este necesar să se ia în considerare nu numai politicile guvernamentale, ci și:

- o serie de procese sociale, cum ar fi încorporarea în structurile sociale, economice și politice;
- gradul și natura participării migranților în instituțiile societale;
- apariția diferitelor forme de inegalitate.

El a identificat patru posibile abordări ale încorporării migranților:

1) Asimilare - „... încorporarea migranților în societate printr-un proces unilateral de adaptare în care se așteaptă ca migranții să renunțe la caracteristicile lingvistice, culturale și sociale distincte și să devină indistingibili de majoritatea populație.”

2) Integrarea care „... se referă la un proces de acomodare reciprocă care implică imigranți și populația majoritară”. Se așteaptă ca imigranții să înceteze în timp să mai fie distincți în cultură și comportament, dar există și o anumită adaptare din partea societății gazdă.

3) Excluderea – în cazul în care imigranții sunt încorporați legal și/sau informal în anumite zone ale societății (în special pe piața muncii), dar nu în altele, cum ar fi sistemul de bunăstare, participarea politică și cetățenia.

4) Multiculturalismul – deși acesta a luat forme diferite în diferite societăți, se referă la dezvoltarea populațiilor de imigranți în comunități etnice care rămân distincte de populația majoritară în ceea ce privește limbă, cultură, comportament social etc.

Prin urmare, considerăm că potențialul pe care îl aduce migrația internațională se îmbină din ce în ce mai mult cu contradicții serioase privind

integrarea migranților în societatea gazdă, stabilitatea socială, identitatea etnică și culturală etc. Uneori, consecințele sociale și economice ale migrației devin un instrument al luptei politice, un mijloc de a amplifica tensiunile sociale în societate. De aceea, acum, mai mult ca niciodată, este nevoie de o evaluare sobră, profundă, obiectivă a proceselor de migrație care au loc în lume și în țări individuale, pe care oamenii de știință specializați în acest domeniu o pot oferi.

Sub influența proceselor de migrație cresc riscurile de erodare a identității naționale și de dezintegrare a societăților gazdă, antagonismele etno-culturale sunt exacerbate, amenințările la adresa stabilității și securității socio-politice, a dezvoltării economice moderne și a demontării statului bunăstării se intensifică. Toate acestea fac ca problema integrării noilor veniți și a descendenților acestora să fie una dintre cele mai acute de pe agenda societăților gazdă.

În acest context, fenomenul migrației este actual în dezbaterile privind legătura dintre coeziune, integrare socială și incluziune socială. Iar circumstanțele generate de aceste concepte este oportun să ajungă în dezbaterile politice pentru a face față tuturor provocărilor.

Aici vom menționa Comisia Europeană care a prezentat Planul de acțiune privind integrarea și incluziunea pentru perioada 2021-2027, care recunoaște „contribuția importantă pe care și-o aduc migranții”. Potrivit unui comunicat al Comisiei Europene, planul de acțiune promovează incluziunea pentru toți, recunoscând contribuția importantă pe care și-o aduc migranții eliminând obstacolele de natură să împiedice participarea și incluziunea în societatea europeană a persoanelor cu profil de migrant, de la nou-veniți la cetățeni. La baza acestui plan stă principiul potrivit căruia integrarea incluzivă necesită eforturi atât din partea individului, cât și din partea comunității-gazdă.

Planul de acțiune propune un sprijin precis direcționat și adaptat, care țin seama de caracteristicile individuale ce se pot dovedi problematice pentru persoanele cu profil de migrant, cum ar fi genul sau contextul religios. Reușita integrării și a incluziunii depinde atât de măsurile luate din timp, cât și de angajamentul asumat pe termen lung. Principalele acțiuni vizează educația și formarea favorabile incluziunii, de la învățământul preșcolar până la învățământul superior, punând accentul pe facilitarea recunoașterii calificărilor și pe învățarea susținută a limbilor țărilor-gazdă, cu sprijin din fonduri UE, dar și îmbunătățirea șanselor de angajare și a recunoașterii competențelor (Planul de acțiune privind integrarea și incluziunea pentru perioada 2021-2027)

De asemenea, din perspectiva migrației, într-o analiză coeziunii sociale au fost identificate diferite fațete ale acesteia (Е.Р. Ярская-Смирнова, В.Н. Ярская, 2014). Astfel:

➤ Coeziunea socială este văzută ca un angajament față de binele comun în ideea că se realizează prin dorința indivizilor de a deveni parte dintr-un grup sau dintr-o societate în ansamblu, de a simți că aparțin unei comunități.

Însă, coeziunea nu poate fi privită nu numai ca un angajament pentru binele comun. Ea poate fi privită dintr-o perspectivă negativă, când se atentează la binele comun prin întărirea grupurilor separate.

➤ Coeziunea ca resursă de putere. După cum vedem, în această interpretare, coeziunea socială este înrădăcinată în norme comune și valori împărtășite.

➤ Coeziunea ca beneficiu reciproc. Aici se apreciază coeziunea ca rezultat al acordurilor, beneficiului și avantajului reciproc, se referă la înțelegerea faptului că conviețuirea într-o comunitate necesită eforturi constante, investiții în reproducerea capitalului social. Integrarea aici se măsoară în termeni de încredere sau investiții în capitalul social și joacă un rol important pentru coeziune și creștere economică. În acest caz, cercetătorii se concentrează pe consens, și nu pe conflict, pornesc adesea de la asumarea omogenității sociale și culturale a comunităților și subestimează rolul diverselor lumi și coeziuni ale vieții într-o comunitate foarte diferențiată.

➤ Coeziunea ca resursă de înțelegere reciprocă. Interesele și investițiile reciproce nu sunt întotdeauna suficiente pentru a construi încrederea. În societățile moderne, construirea de relații și conexiuni necesită înțelegere reciprocă. Totodată, coeziunea grupurilor integrate pe baza valorilor devine o resursă pentru indivizi pentru acțiuni care vizează obținerea înțelegerii reciproce.

➤ Coeziunea ca egalitate și incluziune. Oamenii devin uniți atunci când fac față împreună diferitelor tipuri de provocări, în timp ce oportunitățile de participare a tuturor la viața socială și economică a comunităților cresc. Capacitatea unui individ sau a unui grup de a participa la viața socială și economică a comunităților sale, de a aduce o contribuție fezabilă, care este recunoscută și apreciată de alții, relevă categoria incluziunii sociale.

Observăm că dezvoltarea coeziunii în contextul migrației este condiționat de procesul de integrare și incluziune a migranților. Astfel, conceptul de integrare, la fel, trebuie analizat în același cadru cu fenomenul migrației și coeziunea socială.

Integrarea migranților într-o țară gazdă este multidimensională. Aceasta ar trebui să implice integrarea socio-economică a acestora, ceea ce înseamnă convergența dintre migranți și populația autohtonă în ceea ce privește accesul la piața muncii, veniturile, educația și formarea profesională, locuințele, prestațiile sociale și serviciile sociale, dar și integrarea juridică și politică, adică drepturile de cetățenie, și, în forma mai extinsă a asimilării, integrarea culturală, prin acceptarea valorilor și credințelor țării gazdă (Manuela Samek Lodovici, 2010).

În esență, integrarea poate fi definită ca un proces în două sensuri în care noii migranți și membrii societăților găzduite au responsabilitatea pentru bunăstarea și coeziunea socială a societății. Acest proces necesită schimbare

atât pentru migranți, cât și pentru comunitatea primitoare, deoarece integrarea este un proces dinamic de dăruire și primire care are loc în timp. Răspunzând nevoilor migranților, este puțin probabil ca societățile gazdă să fie capabile să ofere nivelul ideal de sprijin, constrâns de diferiți factori. Acești factori pot fi enumerați ca resurse economice limitate, nevoia comunității, politici de integrare, politici educaționale, dorința de a fi integrați în societățile găzduite etc.

Așadar, migranții trebuie să se confrunte cu un set de valori și norme existente, trebuie să accepte învățarea unei limbi diferite, valorile culturale, tradițiile și normele și trebuie să accepte rasa și etnia diferită. Pentru membrii țărilor găzduite, aceștia trebuie să accepte diversitatea migranților pentru a ajuta la solidaritatea socială și la coeziunea societății. Ori, migrantul trebuie să suporte integrarea în societate și va ajuta la solidaritatea socială a societății gazdă.

Deci procesul de integrare a migranților depinde de schimbarea atitudinii societăților gazdă față de aceștia. În consecință, această situație transformă coeziunea socială prin crearea unei noi surse atât de la nou-veniți, cât și de la primitori. Deci procesul de integrare a migrației nu este simplu și de cele mai multe ori este însoțit de diferite anomalii sociale și probleme de identitate. Integrarea migranților este un concept complex care este legat în mod fundamental de dezbaterile despre rolul migranților în societățile expeditoare și găzduite. (PhD. Cand. Matilda Likaj Shaqiri, 2013)

Deci, „integrare” a devenit un termen obișnuit, comun, frecvent utilizat în documentele și dezbaterile de politici europene și naționale. Este răspândit pe scară largă în politică, politică socială și mass-media și apare pentru totdeauna în conversațiile de zi cu zi, în special atunci când populațiile „native” vorbesc despre „imigranți” sau „străini”. În general, se crede că este un „lucru bun” - un proces de dorit care duce la un rezultat normativ satisfăcător, dar are o conotație grea de „ei” și „noi”. (King Russell, Lulle Aija, 2016 p.54)

Un alt concept care poate fi analizat alături într-un cadru cu migrația, coeziunea socială și integrarea socială este „capitalul social”. Drept argument constituie indicatorii de capital social (Paul Spoonley, 2005, p. 94) care contribuie la înțelegerea coeziunii sociale și a așezării migranților prin concentrarea lor asupra:

- existența relațiilor sociale sub forma relațiilor personale și a apartenenței organizaționale;
- contacte sociale și suport în cadrul rețelelor private;
- angajamentul civic în domeniul public;
- calitatea subiectivă a relațiilor sociale;
- calitatea percepută a instituțiilor societale.

Prin urmare, dezvoltarea capitalului social în rândul grupurilor de

imigranți este un răspuns la o varietate de stimuli, care s-ar putea să nu se conformeze întotdeauna aspirației politice de „coezivitate” (Roger Zetter with David Griffiths, Nando Sigona, Don Flynn, Tauhid Pasha and Rhian Beynon, 2006, p.14). Printre stimuli se numără combaterea și adaptarea la excluziunea socială. În acest caz se au în vedere:

- dificultățile de acces la drepturile sociale;
- celebrarea și consolidarea diferitelor identități culturale;
- medierea unui răspuns la nevoile sociale, dar unde noțiunile de etnie și „a fi imigranți” pot fi mai puțin evidente decât nevoile în sine;
- organizarea pentru a participa la activități sociale mai largi;
- stabilirea unei identități și prezență pentru a defini o poziție de negociere față de alte grupuri sau instituții și agenții care pot controla resursele publice;
- exprimarea solidarității împotriva amenințărilor percepute la adresa normelor culturale.

Din exemplele respective, rezultă că, în măsura în care capitalul social există, însăși diversitatea identităților comunitare, precum și nevoile lor sociale distincte – adesea exacerbate de regulile instituționale predominante și de caracteristicile de excludere – par să fie forțele motrice. Aceste concluzii sugerează că formarea capitalului social poate să nu fie un instrument deosebit de eficient de coeziune socială.

Deși prezintă asemenea limitări, conceptul de capital social oricum oferă cadru de investigare a coeziunii sociale asociată cu imigrația. Factorii de decizie care caută indicatori măsurabili trebuie să abordeze o explicație mai nuanțată a modului în care comunitățile de migranți își formează capitalul social și ce ne spune acest lucru despre coeziunea socială.

În cele din urmă, măsura în care coeziunea socială caracterizează comunitățile de migranți depinde mai puțin de puterea și varietatea capitalului lor social decât de discursul predominant privind politica de imigrație, de ostilitatea față de solicitanții de azil și refugiați și de modul în care aceasta afectează grupurile de migranți, percepțiile de apartenență și instrumentul politicilor de coeziune socială implementate în forma simplistă a cetățeniei incluzive. Din această perspectivă susținem că, conceptul de capital social, bazat pe o noțiune de coeziune socială și consensualism, nu este atât de relevant pentru peisajul politic, ci pentru răspunsurile comunității gazdă. În acest mediu, coexistența identităților multiple, unele percepute ca amenințătoare pentru o ideologie a coeziunii, poate fi cel mai util mod de a vedea relațiile dintre diferitele grupuri de migranți și „societatea gazdă” stabilită.

Concluzii

În concluzie menționăm că, atât migrația, cât și coeziunea socială, în

opозиție cu decalajele sociale și economice, necesită sisteme capabile să creeze noi mecanisme de incluziune socială și de participare a cetățenilor. Aceste mecanisme care vizează ocuparea forței de muncă, echitatea, sistemele educaționale, bunăstarea și protecția socială afectează comportamente și atitudini precum încrederea în instituții, capitalul social, apartenența și solidaritatea acceptarea regulilor sociale și dorința de a participa la procesele deliberative și eforturile colective.

Asemenea procese vor preveni o coeziune scăzută a societății care creează premise pentru destabilizarea și apariția unor amenințări atât externe, cât și interne la adresa existenței statului. Deci, se conturează necesitatea creării unor medii în care imigranții să aibă un sentiment de apartenență și de comunicare unii cu alții este importantă pentru coeziunea socială și, cu toate acestea, creșterea izolării sociale și provocările legate de inegalitățile și segregarea pe termen lung fac ca oportunitățile de construire a încrederii și a legăturilor interumane dincolo de diferențe să fie mai limitate. Ca urmare, apar anxietăți cu privire la persoanele care sunt percepute ca fiind diferite și care pot escalada, în special dacă sunt exploatate de actorii politici.

De asemenea, subliniem faptul că, coeziunea poate fi atinsă într-o societate pluralistă prin interacțiunea dintre diferite comunități care construiesc o relație prin recunoașterea atât a diferenței, cât și a interdependenței. Dacă coeziunea se dezvoltă pe interacțiunea diferitelor comunități, această interacțiune trebuie să fie ghidată de principiul egalității. În timp ce construirea rețelelor sociale bazate pe recunoașterea diferenței este esențială pentru procesul de integrare, aceasta va eșua dacă migranții și minoritățile etnice nu sunt tratate ca egali. În acest caz, sarcina politicilor de integrare este să se asigure că migranții și minoritățile etnice vor obține drepturi egale, astfel încât să devină parteneri și participanți deplin la dezvoltarea unei societăți coezive.

Referințe bibliografice:

1. STUDY ON IMMIGRATION, INTEGRATION AND SOCIAL COHESION. FINAL REPORT. EUROPEAN COMMISSION EMPLOYMENT AND SOCIAL AFFAIRS DG, (2005). Disponibil: https://ec.europa.eu/employment_social/social_situation/docs/vc04_171immigration_report.pdf
2. De Haas, Hein. (2021) A theory of migration: the aspirationscapabilities framework, Comparative Migration Studies 9:8 <https://doi.org/10.1186/s40878-020-00210-4>.
3. Will Somerville (2016). Migration and social cohesion by Freedom From Fear Magazine, Migrant deadlock: the abyss of civilization Issue n. 12 June.
4. Alba, R. and Nee, V. (2003). Remaking the American Mainstream;

- Assimilation and Contemporary Immigration. Cambridge: Harvard University Pres.
5. Saggat Shamit, Somerville, Will, Ford Rob & Sobolewska Maria. (2012) The impacts of migration on social cohesion and integration. Final report to the Migration Advisory Committee.
 6. Planul de acțiune privind integrarea și incluziunea pentru perioada 2021-2027). Disponibil:
<https://beta.op.europa.eu/ro/publication-detail/-/publication/bb47d489-a2b1-11eb-9585-01aa75ed71a1>
 7. Е.Р. Ярская-Смирнова, В.Н. Ярская. (2014) СОЦИАЛЬНАЯ СПЛОЧЕННОСТЬ: НАПРАВЛЕНИЯ ТЕОРЕТИЧЕСКОЙ ДИСКУССИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ СОЦИАЛЬНОЙ ПОЛИТИКИ. ЖУРНАЛ СОЦИОЛОГИИ И СОЦИАЛЬНОЙ АНТРОПОЛОГИИ 2014. Том XVII № 4 (75), Санкт-Петербург, p.21- 54.
 8. Manuela Samek Lodovici. (2010) Making a success of integrating immigrants in the labour market. Peer Review in social protection and social inclusions, November 2010.
 9. PhD. Cand. Matilda Likaj Shaqiri. (2013) Migration as a Complex Phenomena of Identity and Social Integration: A Sociological View on Albanian Migration Case. Academic Journal of Interdisciplinary Studies MCSER Publishing-Rome, Italy Vol. 2, No. 9. Disponibil:
<file:///C:/Users/306-PC/AppData/Local/Temp/896-Article%20Text-3577-1-10-20130929-1.pdf>
 10. King Russell, Lulle Aija, on Migration: Facing Realities and Maximising Opportunities. A Policy Review. European Commission Directorate-General for Research and Innovation, 2016.
 11. Paul Spoonley. (2005) SOCIAL COHESION: A POLICY AND INDICATOR FRAMEWORK FOR ASSESSING IMMIGRANT AND HOST OUTCOMES. Social Policy Journal of New Zealand • Issue 24, p. 94.
 12. Roger Zetter with David Griffiths, Nando Sigona, Don Flynn, Tauhid Pasha and Rhian Beynon. (2006) Immigration, social cohesion and social capital What are the links? Oxford Brookes University, The Joseph Rowntree Foundation.